

M. R. Hafeznia, Ph.D

دکتر محمدرضا حافظ‌نیا، دانشگاه تربیت مدرس

H. A'zami

هادی اعظمی، دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس

P. Mojtahidzadeh, Ph.D

دکتر پیروز مجتهدزاده، دانشگاه تربیت مدرس

Z. Ahmadi Pour, Ph.D

دکتر زهرا احمدی پور، دانشگاه تربیت مدرس

شماره مقاله: ۶۳۲

ساختار نظام قدرت منطقه‌ای در آفریقا

چکیده

شناخت و تعیین کشورهای کانونی و پیرامونی در مناطق مختلف جغرافیایی کمک شایانی برای بررسی و آگاهی از ساختار نظام قدرت منطقه‌ای می‌کند. برای شناخت این گونه کشورها نیاز به رده‌بندی بر اساس قدرت ملی آنها می‌باشد. با تعیین سطح و وزن ژئوپلیتیکی هر یک از کشورها می‌توان سطوح قدرت ملی آنها را مورد سنجش قرار داد. سنجش قدرت ملی کشورها مستلزم ارزیابی و محاسبه مؤلفه‌ها و عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، سرزمینی، نظامی، فرهنگی و علمی کشورها می‌باشد که محاسبه مجموع امتیازات عوامل مذکور نشانگر میزان و سطح قدرت ملی و تعیین جایگاه آنها در میان کشورها و در سطح منطقه‌ای و قاره‌ای می‌باشد. شناخت و درک اهمیت قاره آفریقا در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، سرزمینی و ... در بدو ورود به هزاره سوم و بذل توجه به کشورهای محوری و قطب آن، کمک مؤثری در تدوین برنامه‌های کارآمد در زمینه‌های مختلف هر یک از کشورها از جمله جمهوری اسلامی ایران نموده و میزان موفقیت، صرفه‌جویی در وقت و هزینه‌ها و رسیدن به اهداف را محقق خواهد نمود.

مقاله حاضر ضمن برشماری پتانسیل‌ها و عوامل مهم ژئوپلیتیکی تأثیرگذار در جایگاه هر یک از کشورها، سعی در شناخت کشورهای مهم و مؤثر در سطوح منطقه‌ای و قاره‌ای آفریقا دارد.

کلید واژه‌ها: ژئوپلیتیک، آفریقا، قدرت منطقه‌ای، روابط بین‌الملل، نظام قدرت.

مقدمه

قاره آفریقا در میان قاره‌های جهان با دارا بودن ۵۴ کشور با ویژگی‌های متفاوت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، طبیعی و غیره نمونه‌های بارز و پیچیده‌ای از رقابت‌ها، کنش‌ها و واکنش‌ها، جستجوی ایفای نقش محلی، منطقه‌ای و قاره‌ای توسط این کشورها را ارائه می‌دهد. ریشه‌های این مسائل را به خوبی می‌توان در دوران استعمار و آثار و عملکرد آن در این قاره یافت. درک اهمیت قاره آفریقا از سوی قدرت‌ها و سایر کشورهای جهان و به تبع آن علاقه‌مندی به برقراری روابط و بهره‌مندی هرچه بیشتر از مزایا و پتانسیل‌های مختلف آفریقا از سوی آنها، باعث تلاش کشورهای آفریقایی برای کسب هرچه بیشتر قدرت در سطوح مختلف شده است. این امر خود بر پیچیدگی و وخامت این رقابت‌ها می‌افزاید. میزان کسب قدرت و افزایش منزلت ژئوپلیتیکی کشورها برای آنها، اقتدار، تأثیرگذاری، منافع بیشتر و گسترش حوزه نفوذ در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، در مقیاس‌های منطقه‌ای و قاره‌ای در برخواهد داشت. از سوی دیگر سایر کشورها که در پی تنظیم و بسط روابط با کشورهای آفریقایی بوده و بخش عمده‌ای از منافع ملی خود را در این قاره می‌جویند، با مشکل اولویت‌بندی و درجه‌بندی این کشورها در سیاست خارجی خود مواجه می‌باشند. از آنجا که عنصر قدرت در کیفیت شکل‌دهی به تعاملات دولت‌ها در جهان کنونی به ویژه در قاره آفریقا نقش عمده‌ای را ایفا می‌کند، مقاله حاضر در پی شناخت ساختار نظام قدرت منطقه‌ای در آفریقا می‌باشد.

با روی‌آوری کشورهای مختلف جهان برای شکل دادن به نظام‌های منطقه‌ای، مفاهیم، دیدگاه‌ها و الگوهای درباره نحوه شکل‌گیری قدرت در این نظام‌ها مطرح شده است. اگرچه کیفیت رفتار و نحوه تعاملات آنها با یکدیگر از اهمیت قابل توجه‌ای برخوردار است اما تعیین و سطح‌بندی قدرت‌های درجه ۱، درجه ۲ و ... منطقه‌ای خود کمک شایانی به بررسی دیدگاه‌ها و الگوهای فوق می‌نماید. روش تعیین و سطح‌بندی قدرت‌های منطقه، مستلزم شناخت کشورهای کانونی و پیرامونی می‌باشد. برای شناخت سطوح قدرت کشورها در یک رابطه سلسله‌مراتبی، سنجش وزن ژئوپلیتیکی و قدرت ملی آنها ضروری است. دولتی که بیشترین وزن را داشته باشد قدرت تراز اول منطقه به شمار می‌آید و در جایگاه رهبری و کنترل منطقه‌ای قرار گرفته و در امور منطقه اعمال نفوذ

می‌کند. سطوح پایین‌تر قدرت جانب احتیاط را رعایت کرده و با توجه به این واقعیت روابط خود را با او تنظیم می‌کنند (حافظ‌نیا، کاویانی، ۱۳۸۳، ۸۱).

اگرچه در خصوص موضوع تحقیق نظریه‌ها و تئوری‌های مستقل و مستقیمی ارایه نگردیده است ولی به لحاظ ساختاری و پایه‌ای، چهارچوب‌های نظری و تئوریک متعددی و مستدلی در ارتباط با سلسله مراتب قدرت، حوزه‌های نفوذ، مرکز و پیرامون و ... وجود دارد که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

فردریک راتزل (۱۸۴۴-۱۹۰۴) به نقش دو عامل وسعت و موقعیت کشورها در سیاست و قدرت آنها پرداخته و برای رشد فضای کشورها قوانین و ضوابطی را مطرح کرد که به قوانین هفتگانه معروفند (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹، ۲۲۹).

سائل بی‌کوهن، جغرافیدان معاصر آمریکایی، نظریه سیستم ژئوپلیتیک جهانی را در دو بعد توزیع قدرت و ساختار فضایی ارایه داد و سیستم ژئوپلیتیک جهانی را بر پایه موقعیت و قدرت کشورها در نظام جهانی تبیین کرد. وی عواملی را که بر قدرت و نقش هر یک از اجزاء نظیر دولتها و کشورها، تأثیر می‌گذارند، این‌گونه برمی‌شمارد:

۱. عوامل و تحولات داخلی، نظیر ساخت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فن‌آوری.

۲. عوامل خارجی، تجارت خارجی، روابط سیاسی، پایگاه‌های نظامی، هم‌پیمانان خارجی، مسأله مهاجرت و ... که به توسعه و کنش متقابل بین کشورها و دولتها و همبستگی آنها به عنوان اجزاء سیستم کمک می‌کند.

۳. نیروهای داخلی که در خارج حضور دارند.

کوهن تجزیه سیستم‌های درون‌گرا را ناشی از افزایش درجه انتروپی (حجم ارتباطات کمتر) آنها می‌داند. وی بر اساس الگوی درجه انتروپی، کشورهای جهان را در سال ۱۹۹۱ م. سطح‌بندی نموده است. برخی را با کمترین درجه نظیر آمریکای شمالی و برخی را با بیشترین درجه انتروپی نظیر آفریقای جنوب صحرا و یا آمریکای جنوبی می‌داند. الگوی او براساس ده عامل: میزان پس‌انداز، تولید کشاورزی، تولید صنعتی، صادرات، تحقیقات توسعه‌ای، تعداد دانشمندان، مهندسان، کاهش دیون و بدهی‌های خارجی، مبادله علمی، تعداد اختراعات و در چهار سطح تشکیل می‌دهد. شامل: سطح خیلی بالا، بالا، متوسط و سطح پایین (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹، ۶-۳۳۵). او معتقد است کشورهای جهان را از حیث سطوح قدرت در پنج گروه می‌توان دسته‌بندی کرد:

۱. قدرتهای درجه اول که در یک بعد یا تمام ابعاد در سطح جهان عمل می‌کنند، شامل: آمریکا، اروپا، روسیه، چین، ژاپن.
  ۲. قدرتهای درجه دوم که در سطح یک منطقه جغرافیایی عمل می‌کنند و دارای ابعاد زیر هستند:
    - تلاش می‌کنند خود را به عنوان هسته و مرکز منطقه مطرح کنند.
    - از جهت اقتصادی و ارتباطی تلاش می‌کنند به گره موصلاتی و مرکز منطقه تبدیل شوند.
    - نفوذ نظامی را در منطقه دنبال می‌کنند.
    - تلاش می‌کنند جلوی قدرتهای جهانی در آن منطقه را بگیرند.
    - خواستهای برتری جویانه در کل منطقه دارند، هرچند توفیق زیادی را به همراه نداشته باشد.
  ۳. قدرتهای درجه سوم، کشورهایی هستند که در حوزه‌های کوچکتری در منطقه ژئوپلیتیکی با هم رقابت دارند. این رقابتها در زمینه‌های ایدئولوژیکی و سیاسی یا در اختیار گرفتن منابع منطقه است اما این کشورها به علت قلت توانایی‌های اقتصادی، جمعیتی یا نظامی قادر به رقابت با قدرتهای درجه دوم نیستند.
  ۴. قدرتهای درجه چهارم، تنها در جهت تأثیرگذاری بر همسایگان خود تلاش می‌کنند.
  ۵. قدرتهای درجه پنجم، کشورهایی هستند که حوزه نفوذشان صرفاً در محدوده جغرافیایی خودشان است (Cohen, 1994, 26-27).
- ساموئل هانتینگتون (۱۹۹۹) معتقد است که سیاست‌های جهانی همواره پیرامون قدرت و مبارزه برای کسب قدرت دور می‌زند. او چهار نوع سیستم قدرت جهانی را مورد بحث قرار می‌دهد:
۱. سیستم تک قطبی، که یک ابرقدرت و بسیاری قدرتهای ناچیز دیگر وجود دارند و از قدرتهای عمده حائز اهمیت خبری نیست. در نتیجه آن ابرقدرت به طور مؤثری مسائل مهم بین‌المللی را به تنهایی حل و فصل می‌کند و هیچ مجموعه‌ای از سایر کشورها قدرت آن را ندارند که مانع اقدامات آن بشوند.
  ۲. سیستم دو قطبی، مانند دوران جنگ سرد که دو ابر قدرت وجود داشت و روابط بین آنها در سیاست‌های بین‌المللی نقش اساسی ایفا می‌کرد.

۳. سیستم چند قطبی که چندین قدرت عمده با توان تقریباً مساوی وجود دارد و بر اساس الگوهای متغیر با یکدیگر همکاری و رقابت می کنند.

۴. سیستم دوگانه تک قطبی - چند قطبی، که یک ابرقدرت و تعداد زیادی از قدرتهای عمده در کنار هم هستند. این سیستم در حال حاضر بر جهان حاکم است (Huntington, 1999, 35-49).

پس از بحث در خصوص چهارچوبهای نظری موضوع مورد تحقیق، با توجه به اینکه قدرت ملی عامل کسب قدرت و رقابت با دیگران به حساب می آید به ارایه تعاریفی از آن پرداخته می شود:

۱. به برآیند توانایی ها و قابلیت های یک جامعه، قدرت ملی می گویند.
  ۲. قدرت ملی یک کشور، توانایی، استعداد و ظرفیت آن کشور است که برای اعمال اراده ملی و تحصیل و حفاظت از منافع ملی به کار گرفته می شود (حافظ نیا، ۱۳۷۹، ۱۴۵).
  ۳. مجموعه ای از توانمندی های مادی و معنوی که در قلمرو یک واحد جغرافیایی و سیاسی به نام کشور یا دولت وجود دارد (کاظمی، ۱۳۷۳، ۱۷۰).
  - قدرت ملی کشور از حیث قلمرو و حدود تأثیر گذاری، دارای سطوح پنجگانه است:
    ۱. قدرت ملی جهانی: قدرتی است که می تواند بر فرآیندهای جهانی نقش مؤثری ایفا کند.
    ۲. قدرت بالقوه جهانی: که در حال رشد و رسیدن به سطح قدرت جهانی است مثل چین.
    ۳. قدرت ملی منطقه ای (متوسط): دارای قلمرو، نفوذ و اثر گذاری قاره ای یا منطقه ای است مانند، نیجریه و آفریقای جنوبی.
    ۴. قدرت محلی یا کوچک: در سطح محلی و همسایگی دارای منطقه و قلمرو نفوذ است.
    ۵. قدرت درون کشوری: که فقط در چهارچوب مرزهای سیاسی خود دارای اقتدار است که بیشتر کشورهای کوچک جهان از این قدرت برخوردارند (حافظ نیا، ۱۳۷۹، ۲۴۸).
- موضوع سنجش قدرت ملی کشورها از مباحث مهم جغرافیای سیاسی است. اما این «اندازه گیری قدرت ملی کشورها به صورت یک معضل در جغرافیای سیاسی باقی مانده است» (Taylor, 1993, 33). از دلایل این معضل عدم قطعیت و سنجش متغیرهای کیفی مانند هدف استراتژیک، روحیه ملی و نظایر آن می باشد.
- در مجموع تعیین قدرت ملی کشورها کار چندان ساده ای نیست. عوامل مادی و معنوی

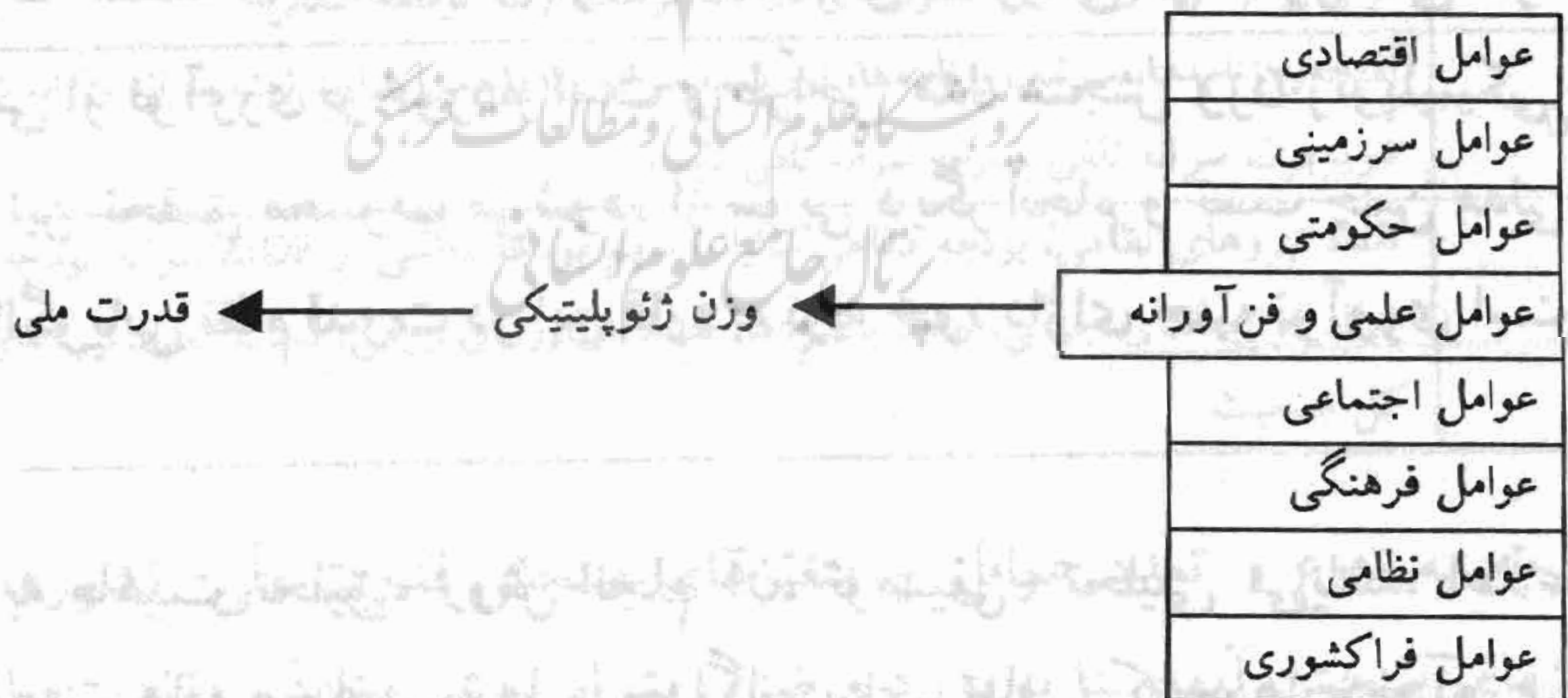

با اشکال بالفعل و بالقوه فراوانی در شکل‌گیری قدرت ملی یک کشور مؤثرند که در بسیاری از موارد امکان کمی کردن و مقایسه آنها با هم وجود ندارد. طبیعت مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده قدرت ملی این‌گونه است که برخی کیفی بوده، برخی پویا هستند و برخی داده‌ها قابلیت سنجش را ندارند و این خصوصیات ارزشیابی دقیق قدرت ملی را مشکل می‌نماید (افشردی، ۱۳۸۱، ۲۳۷).

برای محاسبه و سنجش قدرت ملی، منابع، عناصر و عواملی که خود تولید‌کننده قدرت ملی هستند وجود دارد که متخصصان رشته‌های مختلف همچون جغرافیای سیاسی، ژئوپلیتیک، روابط بین‌الملل و علوم سیاسی در خصوص آنها الگوهایی را مطرح کرده‌اند. «مورکنتا»، «ارکانسکی»، «کوهن»، «گلاسرن» و «ماهان» از جمله متخصصانی هستند که در این خصوص الگوهایی را رایج کرده‌اند.

در مجموع عوامل، عناصر و منابع مولد قدرت ملی عبارتند از: عوامل اقتصادی، عوامل سرزمینی، عوامل حکومتی، عوامل علمی و فن‌آورانه، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل نظامی و عوامل فراکشوری (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹، ۲۴۸).

مدل زیر عوامل اصلی تشکیل‌دهنده قدرت ملی را نشان می‌دهد:

با توجه به پیچیدگی موضوع اندازه‌گیری قدرت ملی کشورها، در مقاله حاضر، برای سنجش و اندازه‌گیری قدرت ملی کشورها، متغیرهایی ملاک عمل قرار گرفته‌اند که قابل کمی شدن بوده و کاربرد مقایسه‌ای دارند.

ارزش عوامل و عناصر تشکیل‌دهنده قدرت ملی یکسان نمی‌باشد. به طوری که برخی وسعت زیاد، موقعیت جغرافیایی مناسب و عوامل جغرافیایی را حائز اهمیت بیشتر می‌دانند، بعضی تعداد جمعیت و عوامل دموگرافیکی، تعدادی عوامل علمی و فن‌آورانه مانند تعداد

اختراعات، تعداد مقالات و تحقیقات بنیادی، توسعه‌ای و کاربردی و ... ، برخی عوامل نظامی مانند تعداد نیروهای نظامی، تعداد ادوات نظامی و بالاخره برخی عوامل و نقش‌های سیاسی و بین‌المللی را مد نظر قرار داده‌اند. موضوعی که اهمیت دارد این است که حاصل جمع عوامل مختلف، معرف و مبین بهتر و واقعی‌تری به دست می‌دهد تا تأکید به یک دسته از عوامل و یا تعدادی از آنها. اگر چه به نظر برخی از صاحب‌نظران تعدادی از عوامل اهمیت بیشتری دارند اما با توجه به مقایسه‌ای بودن کشورها در کنار یکدیگر و از سویی تفاوت دیدگاه‌ها سعی شده است میزان امتیازات مورد نظر به طور نسبی یکسان در نظر گرفته شود. بدیهی است که جمع امتیازات محاسبه شده تا حد قابل ملاحظه‌ای نزدیک به واقعیت می‌باشد و با توجه به تعدد عوامل و قابلیت مقایسه‌ای آنها می‌تواند ملاک عمل واقع شود. البته دیدگاه‌های سیاسی، ایدئولوژی‌های حاکم، روابط بین‌الملل، میزان ایفای نقش‌های سیاسی و ... در میزان بازیگری کشورها در مقیاس‌های مختلف و در ارتقاء یا تنزل قدرت ملی آنها مؤثر می‌باشند. لذا نباید نقش عوامل کیفی که غیر قابل کمی کردن و محاسبه می‌باشند را در بررسی قدرت ملی نادیده گرفت.

ارزیابی وزن ژئوپلیتیکی و قدرت ملی کشورها و طبقه‌بندی آنها برای دستیابی به یک نظام قدرت منطقه‌ای با استفاده از مدل سنجش ماتریسی، به طور کلی در حوزه جغرافیای سیاسی از نوآوری برخوردار است و طراحی مدل سنجش وزن ژئوپلیتیکی نیز از جنبه‌های بدیع این تحقیق محسوب می‌شود. از سویی دیگر انجام و تست چنین مدلی برای قاره آفریقا و الگویابی نظام قدرت در این قاره به نوبه خود دارای جنبه نوآوری است.

روش تحقیق

با توجه به ماهیت تحقیق، روش انجام آن، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. اطلاعات و آمار عوامل و متغیرهای مختلف به طور جداگانه برای تمامی کشورها جمع‌آوری و در جداول ماتریسی درج و امتیازات آنها محاسبه و از مجموع امتیازات، وزن ژئوپلیتیکی و قدرت ملی آنها مشخص و در پی آن قدرتهای قاره‌ای، منطقه‌ای و ملی و نیز سطوح قدرت آنها مشخص شده است که می‌توان پراکنش آنها را با توجه به قلمرو کاربردی و از نظر قلمرو و حدود تأثیرگذاری تبیین کرد. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق با توجه به ماهیت و نوع موضوع مورد مطالعه، کتابخانه‌ای بوده و از منابعی همچون، کتب، مجلات و فصلنامه‌ها، اینترنت، آمار و اطلاعات مربوط به سفارتخانه‌ها، کتابهای سال

کشورها و ... استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل تمامی کشورهای قاره آفریقا (۵۴ کشور) می‌شود. عوامل و متغیرهای مورد مطالعه برای سنجش قدرت ملی کشورها در این تحقیق عبارتند از:

جدول ۱ عوامل و متغیرهای سنجش قدرت ملی کشورها

عوامل	متغیرها
اقتصادی	درآمد خالص سرانه، موازنه تجاری، بدهی‌های خارجی، تولید ناخالص ملی، طول خطوط آهن، طول راه‌های آسفالت، تعداد فرودگاه‌ها
سرزمینی	مساحت، اراضی قابل زراعت، تراکم جمعیت به اراضی قابل کشت، تراکم نسبی، میزان بارندگی سالانه، پوشش گیاهی، شکل سرزمین، موقعیت نسبی
حکومتی	جمعیت پایتخت و نسبت آن به جمعیت کل، تعداد پناهندگان از کشورهای دیگر در کشور مورد نظر، تعداد پناهندگان از کشور مورد نظر در کشورهای دیگر، تعداد کودتاها، تعداد انتخابات
علمی و فن‌آورانه	تعداد دانشگاه‌ها، تعداد اساتید و دانشجویان، تعداد دانش‌آموزان، تعداد معلمان، تعداد مجله‌های علمی، تعداد مقاله‌های علمی
اجتماعی	تعداد جمعیت، امید به زندگی، مرگ و میر هنگام تولد، نرخ سواد، نرخ ابتلا به ایدز، درصد جمعیت برخوردار از امکانات بهداشتی، درصد دسترسی به داروهای اساسی، تعداد پزشک، سرانه بودجه بهداشتی، کودکان زیر منحنی رشد، درصد عدم دسترسی به آب سالم، درصد هزینه آموزش و پرورش از تولید ناخالص ملی، درصد افراد زیر خط فقر، وضعیت معیشت، نسبت دینی، نسبت قومی و نژادی، رتبه بین کشورهای در حال توسعه، رتبه توسعه انسانی
فرهنگی	تعداد روزنامه‌ها، سرانه روزنامه‌ها، تورسیم، سرانه رادیو، سرانه اینترنت، سرانه رایانه شخصی، سرانه تلویزیون، سرانه تلفن همراه، سرانه تلفن ثابت
نظامی	تعداد نیروهای نظامی، بودجه دفاعی سالانه، سهم بودجه دفاعی از GDP، سرانه بودجه دفاعی، تعداد هواپیماهای جنگی، تعداد بالگردها، تعداد شناورهای رزمی، نسبت تعداد نیروهای مسلح به کل جمعیت

با توجه به تنوع و تعدد عوامل و متغیرهای سنجش قدرت ملی کشورها و یکسان نبودن روشهای سنجش آنها، بنا به مورد و ضرورت از روش محاسبه مقادیر مطلق، مقادیر نسبی، روش ترکیبی و ابداعی (قراردادی) استفاده شده است.

برای محاسبه و یکسان‌سازی مقادیر نسبی، نگارنده از روش محاسبه «سهم درصد» متغیرها برای کل کشورهای قاره استفاده کرده است. یعنی مجموع متغیرهای نسبی کشورها (کل قاره) محاسبه و درصدی را که هر یک از کشورها به خود اختصاص داده‌اند همان امتیاز کشور محسوب شده است که منحصر به تحقیق حاضر است. در کنار آن از روشهای ابداعی نیز استفاده شده است. موارد فوق از نوآوری‌های تحقیق به‌شمار می‌روند.

مثال‌هایی برای محاسبه مقادیر:

مثال برای مقادیر مطلق:

امتیاز متغیر تعداد جمعیت:

جمعیت قاره آفریقا = ۸۲۵,۸۹۴,۴۰۰ نفر   جمعیت کشور نیجریه = ۱۲۹,۹۳۵,۰۰۰ نفر

(درصد جمعیت نیجریه از کل آفریقا) $۱۲۹۹۳۵۰۰۰ \times ۱۰۰ \div ۸۲۵۸۹۴۴۰۰ = ۱۵/۷$

امتیاز متغیر تعداد جمعیت نیجریه (۱۵/۷)

امتیاز متغیر مساحت:

مساحت قاره آفریقا = ۳۰,۳۵۵,۴۲۲ کیلومتر مربع، مساحت کشور سودان = ۲,۵۰۵,۸۱۳ کیلومتر مربع

(درصد مساحت سودان از کل آفریقا) $۲۵۰۵۸۱۳ \times ۱۰۰ \div ۳۰۳۵۵۴۲۲ = ۸/۲۶$

امتیاز متغیر مساحت سودان (۸/۲۶)

مثال برای مقادیر نسبی:

امتیاز متغیر سرانه روزنامه:

مجموع سرانه روزنامه کشورهای آفریقایی = ۵۹۷   سرانه روزنامه کشور آفریقای جنوبی = ۳۲

(درصد سرانه روزنامه آفریقای جنوبی از کل آفریقا) $۳۲ \times ۱۰۰ \div ۵۹۷ = ۵/۳۶$

امتیاز متغیر سرانه روزنامه آفریقای جنوبی (۵/۳۶)

امتیاز نرخ ابتلا به ایدز (منفی):

سهم درصد، یعنی درصد مبتلایان هریک از کشورها نسبت به مبتلایان کل قاره

مشخص و به طور معکوس محاسبه شده‌اند. کشورهای بدون ابتلا، بدون امتیاز. از صفر تا

۰/۵ درصد، ۰/۵ - امتیاز. ۰/۵ تا ۱ درصد، ۱ - امتیاز. ۱ تا ۱/۵ درصد، ۱/۵ - امتیاز ... و

از ۱۰/۵ تا ۱۰/۵ درصد، ۱۰/۵ - امتیاز).

مثال برای امتیازات قراردادی:

امتیاز بدهی‌های خارجی (منفی): برای هر یک میلیارد دلار بدهی، ۱ امتیاز منفی

امتیاز تعداد انتخابات: برای هر انتخابات در هر کشور، ۱ امتیاز.

امتیاز موقعیت نسبی: کشورهای دارای سواحل طولانی، مجاورت با تنگه‌های بین‌المللی،

تعدد همسایگان، موقعیت ترانزیتی و ویژگی محیطی (احاطه یک کشور) ۵، امتیاز مانند

آفریقای جنوبی و مصر. کشورهای دارای سواحل طولانی، مجاورت با تنگه‌های بین‌المللی،

تعدد همسایگان و موقعیت ترانزیتی، ۵، امتیاز مانند الجزایر و تونس، ... کشورهای

عدم برخورد از سواحل، مجاورت با تنگه‌های بین‌المللی، تعدد همسایگان و موقعیت

ترانزیتی و دارای موقعیت محصور بودن در خشکی و محاط بودن (محصور در داخل کشور دیگر)، ۱، امتیاز مانند: لسوتو و مالی. نکته قابل توجه اینکه در اندازه‌گیری امتیازات متغیرها به ماهیت آنها توجه شده است. یعنی برای آنهایی که نقش مثبت در قدرت ملی دارند امتیازات مثبت لحاظ گردیده است و برای آنهایی که نقش منفی ایفا می‌کنند نظیر بدهی‌های خارجی و یا ابتلا به ایدز امتیازات به صورت معکوس محاسبه شده است.

تحلیل یافته‌های تحقیق:

بررسی و رتبه‌بندی کشورها بر اساس عوامل هفتگانه:

۱. عامل اقتصادی:

در بررسی و مقایسه متغیرهای اقتصادی مؤثر در تعیین قدرت ملی کشورها، به ۷ متغیر زیر توجه شده است:

- درآمد خالص سرانه (سهم درصد، یعنی درصد مقادیر هر یک از کشورها نسبت به مجموع درآمد خالص سرانه کشورهای قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- موازنه تجاری (هر یک میلیارد دلار مثبت ۱ امتیاز مثبت و هر یک میلیارد دلار منفی ۱ امتیاز منفی).

- بدهی‌های خارجی (هر یک میلیارد دلار ۱ امتیاز منفی).

- تولید ناخالص ملی (هر یک میلیارد دلار ۱ امتیاز).

- طول خطوط آهن (هر ۱۰۰۰ کیلومتر ۱ امتیاز).

- طول راه‌های آسفالتی (هر ۱۰۰۰۰ کیلومتر ۱ امتیاز).

محاسبه امتیازات کشورها با توجه به تنوع عوامل و یکسان نبودن معیارهای سنجش با یکدیگر متفاوت بوده است. با توجه به موارد فوق کشور آفریقای جنوبی با ۱۴۱/۸ امتیاز در رتبه اول قاره آفریقا قرار گرفته و به ترتیب کشور مصر با ۱۰۱/۹، لیبی با ۵۹/۶، نیجریه با ۴۰/۳، الجزایر با ۳۲، مغرب با ۲۱/۷ و تونس با ۲۱/۱ امتیاز در رتبه‌های دوم تا هفتم قرار گرفته‌اند. دامنه امتیازات در بررسی این متغیرها بسیار زیاد می‌باشد.

۲. عامل فرهنگی:

در بررسی و مقایسه متغیرهای فرهنگی مؤثر در تعیین قدرت ملی کشورها، به ۹ متغیر زیر توجه شده است:

توریسم، تعداد روزنامه‌ها، سرانه روزنامه به ازای هر هزار نفر، سرانه رادیو به ازای هر هزار نفر، کاربران اینترنت، سرانه رایانه شخصی به ازای هر هزار نفر، سرانه تلویزیون به ازای هر هزار نفر، سرانه تلفن همراه به ازای هر هزار نفر، سرانه تلفن ثابت به ازای هر هزار نفر.

(در محاسبه امتیازهای تمامی متغیرهای فرهنگی به سهم درصد، یعنی درصد مقادیر هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
با توجه به نوع متغیرها از دو نوع محاسبه نسبی و مطلق در امتیازبندی استفاده شده است. کشور آفریقای جنوبی با $۱۲۸/۷$ امتیاز رتبه اول قاره را به خود اختصاص داده است. دامنه امتیازات در بررسی متغیرهای فرهنگی بسیار زیاد می‌باشد.

۳. عامل حکومتی:

در بررسی و مقایسه متغیرهای حکومتی مؤثر در تعیین قدرت ملی کشورها، به ۵ متغیر زیر توجه شده است:

- نسبت جمعیت پایتخت به کل جمعیت کشور (سهم درصد، یعنی درصد جمعیت پایتخت هر کشور نسبت به مجموع درصدهای جمعیت پایتخت‌های کل کشورها مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- تعداد پناهندگان از کشورهای دیگر در کشور مورد نظر (سهم درصد، یعنی درصد تعداد پناهنده‌شدگان به هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- تعداد پناهندگان از کشور مورد نظر در سایر کشورها (سهم درصد، یعنی درصد مقادیر هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز منفی محسوب شده است).

- تعداد کودتاها (برای هر کودتا در هر کشور، ۱ امتیاز معکوس. بدون کودتا = ۷ امتیاز، ۱ کودتا = ۶ امتیاز، ...، ۷ کودتا بدون امتیاز).

- تعداد انتخابات (برای هر انتخابات در هر کشور، ۱ امتیاز. ۱۳ انتخابات = ۱۳ امتیاز، ۱۲ انتخابات = ۱۲ امتیاز، ...، ۱ انتخاب = ۱ امتیاز).

در بررسی متغیرهای حکومتی نیز از دو نوع محاسبه نسبی و مطلق در امتیازبندی استفاده شده است. موضوع قابل توجه در این بررسی کاهش امتیازات کشورهای شاخص

آفریقایی می‌باشد. به طوری که کشور نیجریه در رتبه شانزدهم و آفریقای جنوبی و مصر به ترتیب در رتبه‌های هفدهم و بیست و یکم قرار گرفته‌اند. دامنه امتیازات در متغیرهای حکومتی زیاد نبوده و بیشترین امتیاز $27/9$ و کمترین آن $2/1$ می‌باشد.

۴. عامل سرزمینی:

در بررسی و مقایسه متغیرهای سرزمینی مؤثر در تعیین قدرت ملی کشورها، به ۷ متغیر زیر توجه شده است:

- مساحت (سهم درصد، یعنی درصد مساحت هر یک از کشورها نسبت به مساحت کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- تراکم جمعیت به اراضی قابل کشت (سهم درصد از کل قاره. بین صفر تا $0/5$ درصد، ۵ امتیاز. از $0/5$ تا ۱ درصد، $4/5$ امتیاز. از ۱ تا $1/5$ درصد، ۴ امتیاز، ...، $4/5$ تا ۵ درصد، $0/5$ امتیاز و بیش از ۵ درصد، بدون امتیاز).

- تراکم نسبی جمعیت (سهم درصد از کل قاره. بین صفر تا $0/5$ درصد، $8/5$ امتیاز. از $0/5$ تا ۱ درصد، ۸ امتیاز، ...، از ۸ تا $8/5$ درصد، $0/5$ امتیاز و بیش از $8/5$ درصد، بدون امتیاز).

- میزان بارندگی سالیانه (سهم درصد، یعنی درصد میزان بارندگی هر یک از کشورها نسبت به میزان بارندگی کل کشورهای قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- پوشش گیاهی (سهم درصد، یعنی درصد پوشش گیاهی هر یک از کشورها نسبت به پوشش گیاهی کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- شکل سرزمین (کشورهای جمع و جور و محیطی ۵ امتیاز، کشورهای جمع و جور یا فشرده ۴ امتیاز، کشورهای طویل ۳ امتیاز، کشورهای دنباله‌دار ۲ امتیاز و کشورهای پاره پاره ۱ امتیاز).

- موقعیت نسبی (کشورهای دارای سواحل طولانی، مجاورت با تنگه‌های بین‌المللی، تعدد همسایگان، موقعیت ترانزیتی و ویژگی محیطی ۶ امتیاز، کشورهای دارای سواحل طولانی، مجاورت با تنگه‌های بین‌المللی، تعدد همسایگان و موقعیت ترانزیتی ۵ امتیاز، ...، کشورهای عدم برخورد از سواحل، مجاورت با تنگه‌های بین‌المللی، تعدد همسایگان و موقعیت ترانزیتی و دارای موقعیت محصور بودن در خشکی و محاط بودن ۱ امتیاز.

با در نظر داشتن مقادیر نسبی و مطلق متغیرهای فوق، کشور سودان با $۳۹/۵$ امتیاز رتبه نخست و آفریقای جنوبی با $۳۴/۷$ امتیاز رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. دامنه امتیازات در متغیرهای سرزمینی نیز شدید نمی باشد. به طوری که امتیاز کشور اول $۳۹/۵$ و امتیاز کشور آخر ۹ می باشد.

۵. عامل علمی و فن آورانه:

در بررسی و مقایسه متغیرهای علمی و فن آورانه مؤثر در تعیین قدرت ملی کشورها، به ۵ متغیر زیر توجه شده است:

- تعداد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی (سهم درصد، یعنی درصد دانشگاه‌های هر یک از کشورها نسبت به دانشگاه‌های کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- تعداد اساتید (سهم درصد، یعنی درصد اساتید هر یک از کشورها نسبت به اساتید کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- تعداد دانشجویان (سهم درصد، یعنی درصد دانشجویان هر یک از کشورها نسبت به دانشجویان کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- نسبت دانش آموزان به جمعیت (سهم درصد، یعنی درصد دانش آموزان هر یک از کشورها نسبت به دانش آموزان کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- تعداد مجله‌های علمی (سهم درصد، یعنی درصد مجله‌های علمی هر یک از کشورها نسبت به مجله‌های علمی کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

با در نظر داشتن مقادیر نسبی و مطلق متغیرهای فوق، کشور آفریقای جنوبی با $۹۶/۳$ امتیاز رتبه نخست، کشور مصر با $۸۷/۴$ امتیاز رتبه دوم و نیجریه با $۴۶/۸$ امتیاز رتبه سوم را به خود اختصاص داده‌اند. دامنه امتیازات در متغیرهای علمی و فن آورانه شدید می باشد. به طوری که امتیاز کشور اول $۹۶/۳$ و امتیاز کشور آخر $۰/۰۱۵$ می باشد.

۶. عامل اجتماعی:

در بررسی و مقایسه متغیرهای اجتماعی مؤثر در تعیین قدرت ملی کشورها، به ۱۸ متغیر زیر توجه شده است:

- تعداد جمعیت (سهم درصد، یعنی درصد جمعیت هر یک از کشورها نسبت به جمعیت کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- امید به زندگی (سهم درصد، یعنی درصد امید به زندگی هر یک از کشورها نسبت به مجموع درصدهای امید به زندگی کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- مرگ و میر هنگام تولد به هزار نفر (سهم درصد، یعنی درصد مرگ و میر هریک از کشورها نسبت به مجموع درصدهای کل قاره مشخص و بین صفر تا $0/5$ درصد، 3 امتیاز.
- $0/5$ تا 1 درصد، $2/5$ امتیاز، ... و $2/5$ تا 3 درصد، $0/5$ امتیاز محسوب شده است).
- نرخ سواد افراد 15 سال به بالا (سهم درصد، یعنی درصد باسوادان هریک از کشورها نسبت به باسوادان کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- نرخ ابتلا به ایدز (سهم درصد، یعنی درصد مبتلایان هریک از کشورها نسبت به مبتلایان کل قاره مشخص و امتیاز منفی لحاظ شده است. به طور معکوس محاسبه شده‌اند.
- کشورهای بدون ابتلا، بدون امتیاز. از صفر تا $0/5$ درصد، $0/5$ - امتیاز. $0/5$ تا 1 درصد، 1 - امتیاز. 1 تا $1/5$ درصد، $1/5$ - امتیاز. و از 1 تا $10/5$ درصد، $10/5$ - امتیاز).
- درصد جمعیت برخوردار از امکانات بهداشتی (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- درصد دسترسی به داروهای اساسی (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- تعداد پزشک به ازای هر یکصد هزار نفر (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- بودجه بهداشتی برای هر نفر (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- تعداد کودکان زیر منحنی رشد (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و به طور معکوس محاسبه شده‌اند. کشورهای دارای صفر تا $0/5$ درصد، 4 امتیاز. $0/5$ تا 1 درصد، $3/5$ امتیاز، ... و بین $3/5$ تا 4 درصد، $0/5$ امتیاز).
- درصد عدم دسترسی به آب سالم (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و به طور معکوس محاسبه شده‌اند. کشورهای دارای صفر تا $0/5$ درصد، 4 امتیاز. $0/5$ تا 1 درصد، $3/5$ امتیاز، ... و بین $3/5$ تا 4 درصد، $0/5$ امتیاز).
- درصد هزینه آموزش و پرورش از تولید ناخالص ملی (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- درصد افراد زیر خط فقر (سهم درصد، یعنی درصد هریک از کشورها نسبت به کل قاره مشخص و به طور معکوس محاسبه شده‌اند. کشورهای دارای صفر تا $0/5$ درصد، $3/5$ امتیاز. $0/5$ تا 1 درصد، 3 امتیاز، ... و بین 3 تا $3/5$ درصد، $0/5$ امتیاز).
- وضعیت معیشت ($3/25$ درصد گرسنگی در هر کشور، 4 امتیاز. 12 درصد، 3 امتیاز. 27 درصد، 2 امتیاز و 35 درصد، 1 امتیاز).
- نسبت دینی (نسبت بیش از 2 ، $2/5$ امتیاز. $1/75$ تا 2 ، 2 امتیاز. $1/5$ تا $1/5$ امتیاز. $1/25$ تا $1/5$ ، 1 امتیاز. $1/5$ تا $1/25$ ، 1 امتیاز. $1/25$ تا $0/5$ ، $0/5$ امتیاز و نسبت 1 بدون امتیاز).
- نسبت قومی و نژادی (نسبت بیش از 2 ، $2/5$ امتیاز. $1/75$ تا 2 ، 2 امتیاز. $1/5$ تا $1/75$ ، $1/5$ امتیاز. $1/25$ تا $1/5$ ، 1 امتیاز. $1/25$ تا $0/5$ ، $0/5$ امتیاز و نسبت 1 بدون امتیاز).
- رتبه بین کشورهای در حال توسعه (سهم درصد، یعنی درصد رتبه هریک از کشورها نسبت به مجموع کل قاره مشخص و به طور معکوس محاسبه شده‌اند. کشورهای دارای صفر تا $0/5$ درصد، 5 امتیاز. $0/5$ تا 1 درصد، 4 امتیاز، ... و بین 2 تا $2/5$ درصد، 1 امتیاز).
- رتبه توسعه انسانی (سهم درصد، یعنی درصد رتبه هریک از کشورها نسبت به مجموع کل قاره مشخص و به طور معکوس محاسبه شده‌اند. کشورهای دارای صفر تا $0/5$ درصد، 6 امتیاز. $0/5$ تا 1 درصد، 5 امتیاز، ... و بین $2/5$ تا 3 درصد، 1 امتیاز).
- با در نظر داشتن مقادیر نسبی و مطلق متغیرهای فوق، کشور مصر با $76/9$ امتیاز رتبه نخست و کشورهای لیبی با $73/3$ ، آفریقای جنوبی با $68/3$ ، تونس با $66/9$ ، موریس با $63/6$ و الجزایر با $63/4$ امتیاز به ترتیب در رتبه‌های دوم تا ششم قرار گرفته‌اند.
- ۷. عامل نظامی:**
- در بررسی و مقایسه متغیرهای نظامی تأثیرگذار در تعیین قدرت ملی کشورها، به 8 متغیر زیر توجه شده است:
- تعداد نیروهای نظامی (سهم درصد، یعنی درصد تعداد نیروهای نظامی هریک از کشورها نسبت به نیروهای کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- بودجه دفاعی سالیانه (سهم درصد، یعنی درصد بودجه دفاعی هریک از کشورها نسبت به بودجه کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

- سهم بودجه دفاعی از تولید ناخالص داخلی (سهم درصد، یعنی درصد سهم بودجه هر یک از کشورها نسبت به سهم بودجه کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- سرانه بودجه دفاعی (سهم درصد، یعنی درصد سرانه بودجه دفاعی هر یک از کشورها نسبت به سرانه کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- تعداد هواپیماهای جنگی (سهم درصد، یعنی درصد هواپیماهای هر یک از کشورها نسبت به هواپیماهای کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- تعداد بالگردها (سهم درصد، یعنی درصد بالگردهای هر یک از کشورها نسبت به بالگردهای کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- تعداد شناورهای رزمی (سهم درصد، یعنی درصد شناورهای هر یک از کشورها نسبت به شناورهای کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).
- نسبت تعداد نیروهای مسلح به جمعیت (سهم درصد، یعنی درصد نسبت تعداد نیروهای هر یک از کشورها به نسبت تعداد نیروهای کل قاره مشخص و همان امتیاز محسوب شده است).

با در نظر داشتن مقادیر نسبی و مطلق متغیرهای فوق، کشور مصر با ۱۲۲/۲ امتیاز، رتبه نخست و کشورهای الجزایر با ۱۱۲، لیبی با ۶۰، اریتره با ۵۱/۹، آنگولا با ۴۵/۴، مغرب با ۳۷/۵، آفریقای جنوبی با ۳۴/۸، اتیوپی با ۳۲/۹ و نیجریه با ۳۱/۳ امتیاز در رتبه‌های دوم تا نهم قرار دارند. دامنه امتیازات در متغیرهای نظامی بسیار شدید می‌باشد. به طوری که کشور اول دارای ۱۲۲/۲ امتیاز و کشور آخر بدون هیچ گونه امتیاز می‌باشد.

رتبه‌بندی کشورهای آفریقایی بر اساس عوامل هفتگانه مؤثر قدرت ملی

یافته‌های تحقیق بر اساس جداول هفتگانه نشان می‌دهد کشور آفریقای جنوبی با ۵۱۳/۶ امتیاز از مجموع عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، سرزمینی، علمی و فن‌آورانه، اجتماعی و نظامی، بالاترین میزان قدرت ملی را در میان ۵۳ کشور آفریقا دارا می‌باشد. این کشور در عوامل اقتصادی، فرهنگی، علمی و فن‌آورانه، رتبه اول، در عوامل سرزمینی رتبه دوم و در عوامل اجتماعی و نظامی رتبه سوم را به خود اختصاص داده است. کشور مصر با ۴۷۶/۱ امتیاز رتبه دوم را در سطح قاره به خود اختصاص داده است. این کشور در عوامل نظامی و اجتماعی رتبه اول، در عوامل اقتصادی و علمی و فن‌آورانه رتبه دوم و در

عوامل فرهنگی رتبه سوم را در سطح قاره به خود اختصاص داده است. اگرچه کشور مصر دارای موقعیت ویژه جغرافیایی و فرهنگ و تمدن باستانی می‌باشد و می‌توان از این حیث این کشور را دارای ویژگی‌های خاص قلمداد کرد ولی از آنجا که در تحقیق حاضر به عوامل و متغیرهایی پرداخته شده که در تمامی کشورها مشترک باشد لذا از محاسبه و اعمال چنین ویژگی‌هایی اجتناب شده است. کشور الجزایر با اختلاف قابل توجهی از دو کشور آفریقای جنوبی و مصر با کسب ۲۹۷ امتیاز در رتبه سوم قاره قرار گرفته است. این کشور در عوامل نظامی رتبه دوم، در عوامل اقتصادی، سرزمینی و علمی و فن‌آورانه رتبه پنجم و در عوامل اجتماعی رتبه ششم را به خود اختصاص داده است. کشورهای لیبی با ۲۴۵/۱، نیجریه با ۲۳۰ امتیاز و مغرب با ۲۱۷/۴، به ترتیب رتبه‌های چهارم تا ششم را به خود اختصاص داده‌اند. جدول ۲ رتبه‌بندی کشورهای آفریقای را بر اساس قدرت ملی که از مجموع امتیازات عوامل هفتگانه حاصل شده است را نشان می‌دهد.

جدول ۲ مجموع امتیازات عوامل هفتگانه و رتبه‌بندی کشورها بر اساس قدرت ملی

ردیف	کشور	عوامل اقتصادی	عوامل فرهنگی	عوامل حکومتی	عوامل سرزمینی	عوامل علمی و فن‌آورانه	عوامل اجتماعی	عوامل نظامی	جمع امتیازات
۱	آفریقای جنوبی	۱۴۱/۸	۱۲۸/۷	۲۰/۰۵	۳۴/۷	۹۶/۳	۵۷/۳	۳۴/۸	۵۱۳/۶
۲	مصر	۱۰۱/۹	۵۷/۱	۱۹/۲	۲۲/۴	۸۷/۴	۶۵/۹	۱۲۲/۲	۴۷۶/۱
۳	الجزایر	۳۷/۵	۲۰/۲	۱۹/۵	۳۱/۸	۲۳/۶	۵۲/۴	۱۱۲	۲۹۷
۴	لیبی	۵۹/۶	۱۸/۲	۱۰/۲	۲۹/۲	۵/۶	۶۲/۳	۶۰	۲۴۵/۱
۵	نیجریه	۴۰/۳	۲۵	۲۰/۱	۲۹/۴	۴۶/۸	۳۷	۳۱/۲۶	۲۳۰
۶	مغرب	۲۱/۷	۴۵/۵	۱۶/۲	۲۵/۲	۲۷/۳	۴۴	۳۷/۵	۲۱۷/۴
۷	تونس	۲۱/۱	۴۳/۶	۱۹/۶	۲۱/۳	۱۴/۸	۵۵/۹	۱۰/۷	۱۸۷
۸	موریس	۳/۶	۷۴/۹	۲۰/۹۵	۹	۰/۷	۵۲/۶	۱۰/۳۸	۱۷۲/۱
۹	سودان	۸/۶	۲۵/۱	۱۳/۸	۳۹/۵	۲۱/۴	۳۱/۸	۱۳/۸	۱۵۴
۱۰	سیشل	۱۷	۵۲	۱۱	۱۲/۴	۰/۰۱۵	۴۴/۲	۱۲/۹۷	۱۴۹/۶
۱۱	بوتسوانا	۱۹/۹	۳۲/۶	۲۰/۹	۲۱/۱	۱/۵۵	۲۸/۵	۲۲	۱۴۶/۵
۱۲	کنیا	۱۴/۳	۱۴/۸	۲۱/۷	۲۴	۲۰/۴	۳۱/۶	۱۵/۰۷	۱۴۱/۴
۱۳	نامیبیا	۱۸/۷	۲۴/۵	۱۸/۳	۲۵/۵	۰/۸۳	۳۸/۲	۹/۴۳	۱۳۵/۵
۱۴	زیمبابوه	۱۴/۲	۲۰/۱	۲۱/۱	۲۲/۷	۱۰	۲۷/۸	۱۹/۵	۱۳۵/۴
۱۵	گابن	۱۳/۲	۳۳	۱۲/۲	۳۰/۹	۱/۶	۳۰/۶	۱۱/۷۵	۱۳۴/۳
۱۶	تانزانیا	۱۷/۱	۹/۹	۲۱/۸	۳۲/۸	۹	۲۹/۷	۴/۱	۱۲۴/۴
۱۷	کامرون	۱۲/۷	۷/۴	۲۰/۵	۳۰/۷	۱۶/۴۴	۳۲/۳	۳/۹۶	۱۲۴
۱۸	آنگولا	۶	۶/۶	۹/۸	۳۰/۸	۱/۲	۱۸	۴۵/۴	۱۱۷/۸
۱۹	غنا	۶/۸	۱۶/۷	۱۹	۲۳/۹	۱۴/۷	۳۴/۱	۲/۴	۱۱۷/۶

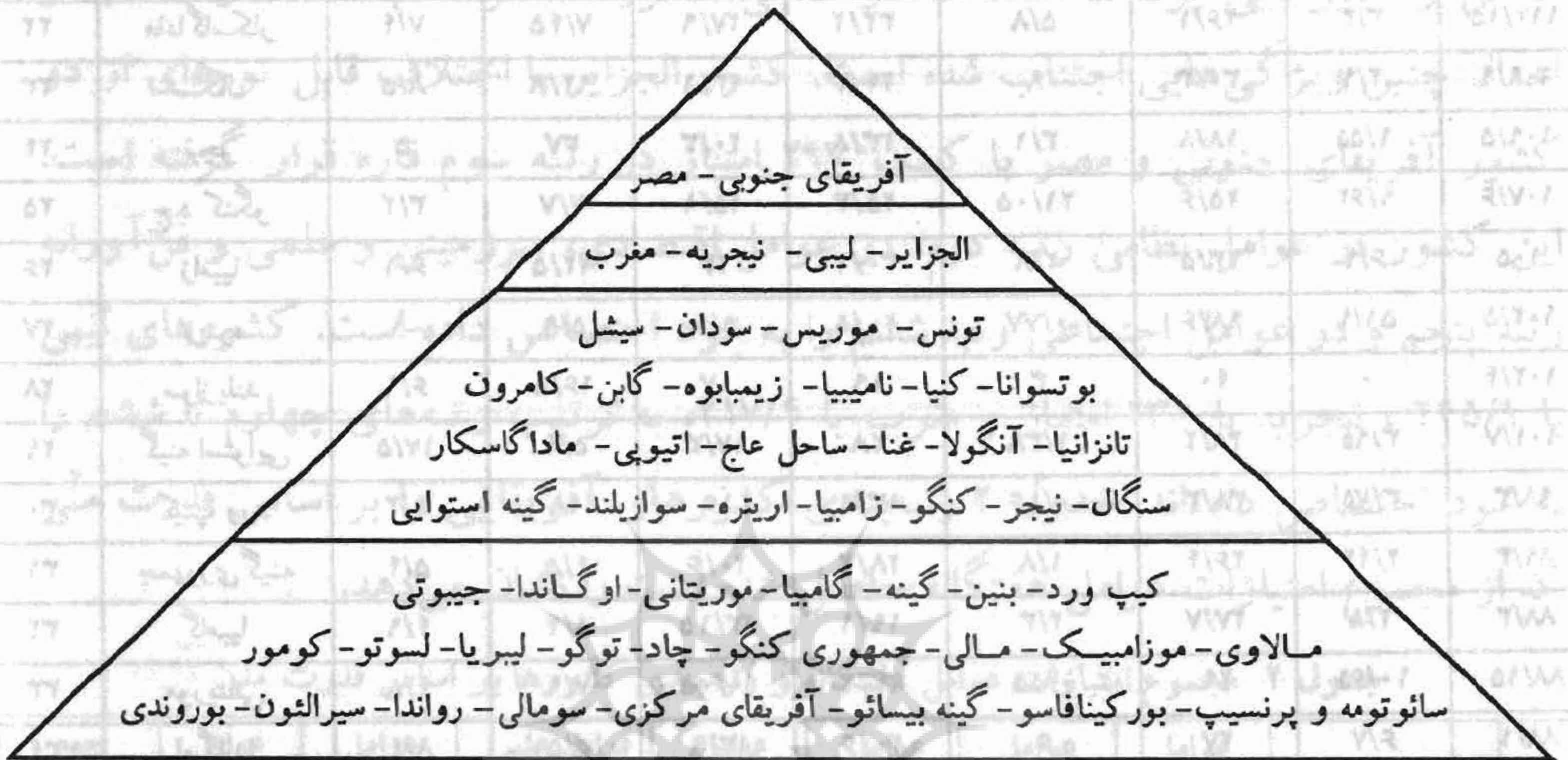

ادامه جدول ۲ مجموع امتیازات عوامل هفتگانه و رتبه‌بندی کشورها بر اساس قدرت ملی

ردیف	کشور	عوامل اقتصادی	عوامل فرهنگی	عوامل حکومتی	عوامل سرزمینی	عوامل علمی و فن‌آورانه	عوامل اجتماعی	عوامل نظامی	جمع امتیازات
۲۰	ساحل عاج	۱۱/۴	۱۶/۹	۲۲/۹	۲۵/۷	۷/۵	۲۹/۶	۲/۷	۱۱۶/۷
۲۱	اتیوپی	۳/۴	۴/۴	۱۶/۶	۲۸/۳	۸/۵	۲۰/۷	۳۲/۹	۱۱۴/۸
۲۲	ماداگاسکار	۷/۴	۷/۴۵	۲۷/۹	۳۲/۲	۵/۸	۲۶/۱	۳/۳	۱۱۰/۱۵
۲۳	سنگال	۸/۵	۱۲/۸	۲۳/۱	۲۴/۳	۸	۳۰/۳	۲/۹	۱۰۹/۹
۲۴	نیجر	۵	۳۷	۲۰/۳	۲۳/۸	۳/۱	۱۸/۸	۱/۵۵	۱۰۹/۵
۲۵	ج.د کنگو	۳/۲	۷/۷	۱۵/۱	۲۵/۳	۲۱/۰۵	۲۵/۶	۹/۶۲	۱۰۷/۶
۲۶	زامبیا	۶/۱	۱۲/۵	۲۳	۳۰/۲	۲/۸	۲۳/۵	۶/۹	۱۰۵
۲۷	اریتره	-۱	۵/۹	۵/۴	۲۰/۸	۰/۷۷	۱۸/۶	۵۱/۹	۱۰۲/۵
۲۸	سوازیلند	۶/۹	۱۶/۵	۱۷	۱۹	۳	۴۰	۰	۱۰۲/۴
۲۹	گینه استوایی	۱۷/۵	۵/۴	۱۷/۳	۲۸	۱/۳۸	۲۸/۲	۳/۹۵	۱۰۱/۷
۳۰	کیپ ورد	۸/۲	۱۸	۱۶	۱۳/۹	۰/۱۶	۳۸/۳	۳/۷۵	۹۸/۳
۳۱	جمهوری گینه	۵/۴	۴/۵	۲۰/۶	۲۸/۲	۱/۸	۲۶/۴	۲/۴۲	۸۹/۳
۳۲	گامبیا	۴/۹	۸/۴	۲۳/۱۵	۱۹/۱	۲/۳	۲۷/۷	۲/۸	۸۸/۳
۳۳	موریتانی	۴/۸	۷/۹	۱۱/۰۵	۲۴/۲	۰/۵۵	۲۹	۱۰/۶۵	۸۸/۱۵
۳۴	اوگاندا	۸/۴	۵/۵	۱۳/۹	۲۰/۶	۶	۲۷	۶/۷	۸۸/۱
۳۵	جیبوتی	۳/۹	۶/۲	۱۵/۲۵	۱۹/۳	۰/۲۵	۲۸/۴	۱۳	۸۶/۳
۳۶	مالاوی	۳/۷	۱۲/۳	۲۰/۲	۱۸/۷	۶/۷	۲۳	۱/۶	۸۶/۲
۳۷	موزامبیک	۳/۸	۶	۲۰/۴	۲۹/۸	۳/۲	۱۸/۷	۳/۹۹	۸۵/۹
۳۸	بنین	۷/۷	۸/۱	۱۶/۱۶	۲۲	۱/۹	۲۷/۱	۱/۸۴	۸۴/۷
۳۹	مالی	۸	۴/۱	۱۹/۳	۲۵	۱/۵	۲۴/۱	۲/۳۶	۸۴/۴
۴۰	جمهوری کنگو	۶/۶	۷/۶	۷/۵	۲۱/۸	۱/۷۵	۳۲/۵	۵/۹۵	۸۳/۷
۴۱	چاد	۱۲/۲	۲/۹	۱۶/۷	۲۶/۹	۱/۰۸	۱۷/۷	۵	۸۲/۵
۴۲	توگو	۵/۲	۱۱/۴	۱۵	۱۹/۲	۱/۵۷	۲۸	۰/۰۱۴	۸۰/۴
۴۳	لیبریا	۴/۱	۷/۱	۱۶/۱	۲۷/۴	۰	۱۹/۴	۴/۴۵	۷۸/۶
۴۴	لسوتو	۲/۳	۷	۱۴	۱۸/۹	۰/۷۹	۳۰	۳/۶	۷۶/۶
۴۵	کومور	۳/۰۱	۳/۴	۱۷/۲	۱۳/۲	۰/۱	۳۸	۰/۱۶	۷۵/۱
۴۶	سائوتومه و ...	۳	۱۱/۲	۱۳	۱۱/۴	۰/۳۶	۳۶/۱	-	۷۵
۴۷	بورکینافاسو	۴	۳/۸	۱۷/۱	۲۱/۲	۱/۶۵	۲۲/۴	۴/۲	۷۴/۱۵
۴۸	گینه بیسائو	۹/۴	۲/۸	۱۳/۳۵	۲۴/۵	۰/۱۴	۱۹/۹	۴	۷۴/۱
۴۹	آ. مرکزی	۱/۴	۲/۸۴	۱۶/۵	۲۸/۸	۰/۷۸	۱۷	۳/۴	۷۰/۷
۵۰	سومالی	۰/۸۵	۲	۱۴/۱	۲۴/۹	۰/۹۹	۲۲/۱	۳/۹	۶۸/۸
۵۱	رواندا	۷/۳	۱/۶	۱۶/۴	۱۲/۲	۱/۴	۱۹/۶	۸	۶۶/۵
۵۲	سیرالئون	۸/۷	۴/۲	۲/۱	۲۵/۶	۳/۰۲	۱۵/۹	۱/۵	۶۱
۵۳	بوروندی	۵/۸	۴	۷/۲	۱۳/۴	۱/۱	۱۶/۹	۹	۵۷/۴

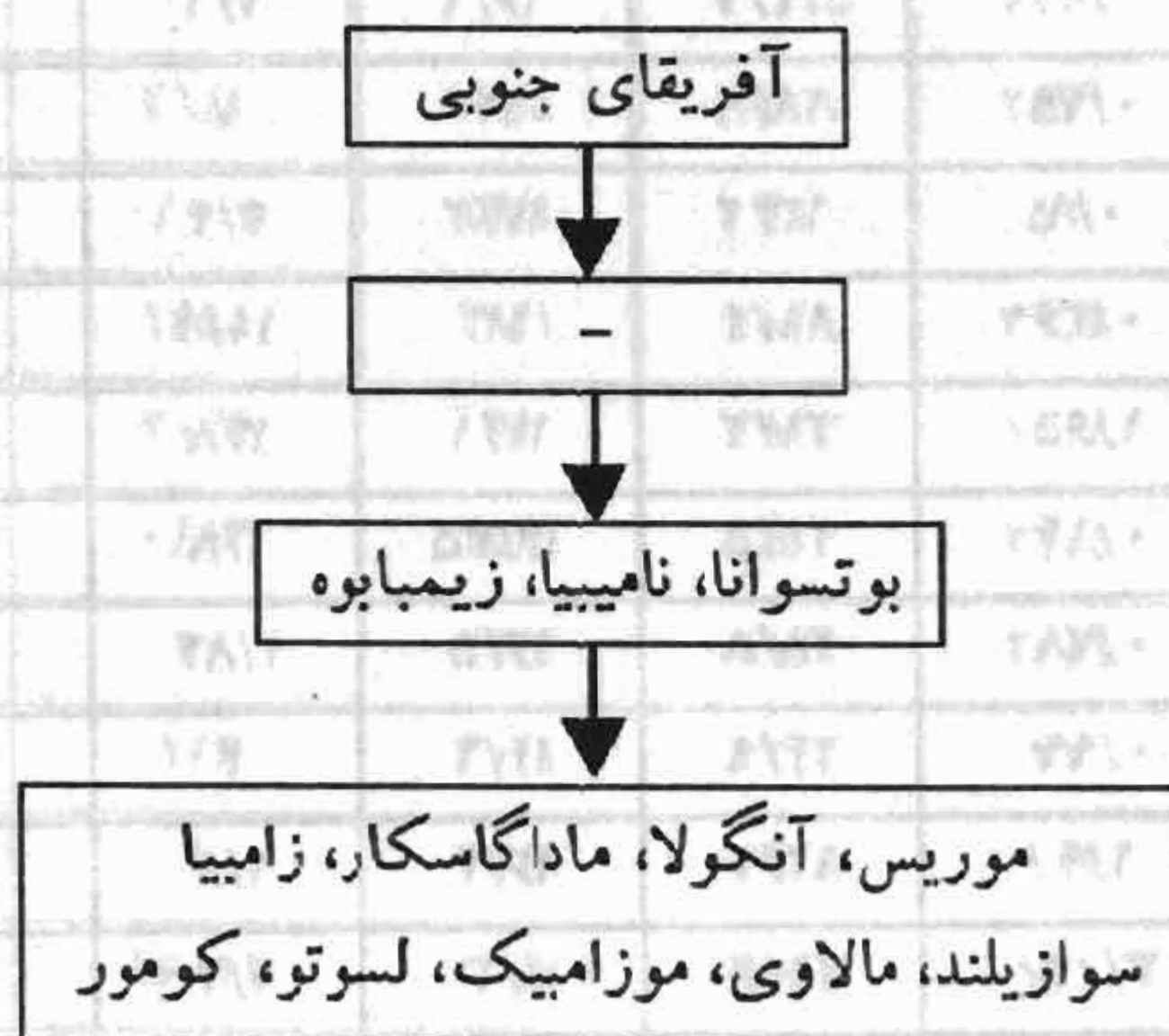

توزیع جغرافیایی قدرتهای درجه اول و دوم منطقه‌ای در قاره آفریقا متناسب نمی‌باشد. موضوع قابل توجه در اینجاست که از شش کشور درجه اول و دوم، آفریقای جنوبی در جنوب و نیجریه در غرب قاره واقع گردیده‌اند و چهار کشور مصر، الجزایر، لیبی و مغرب همگی در شمال و در مجاورت یکدیگر قرار دارند.

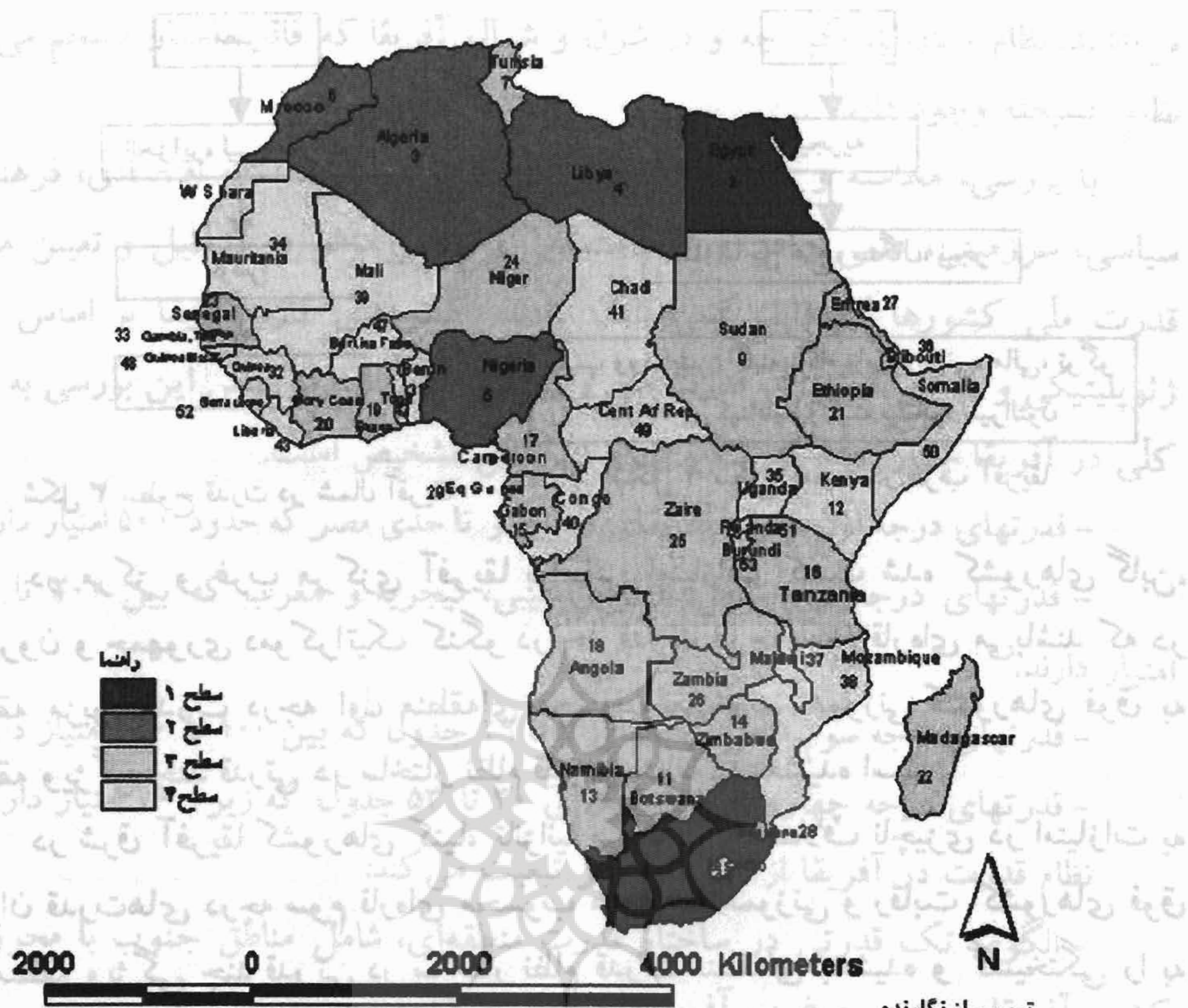
شکل ۱ هرم سطوح چهارگانه قدرت در آفریقا

در مجموع با توجه به امتیازات کسب شده می‌توان گفت در جنوب آفریقا، قدرت درجه اول کشور آفریقای جنوبی می‌باشد و قدرت درجه دوم در سطح قاره‌ای وجود ندارد و در این منطقه شاهد تک قدرتی در ساختار نظام قدرت منطقه‌ای می‌باشیم. بوتسوانا، نامیبیا و زیمبابوه با کسب امتیازات نزدیک به هم قدرتهای درجه سوم قاره‌ای و مابقی کشورها در این منطقه قدرتهای درجه چهارم به شمار می‌روند.

شکل ۲ سطوح قدرت در جنوب آفریقا

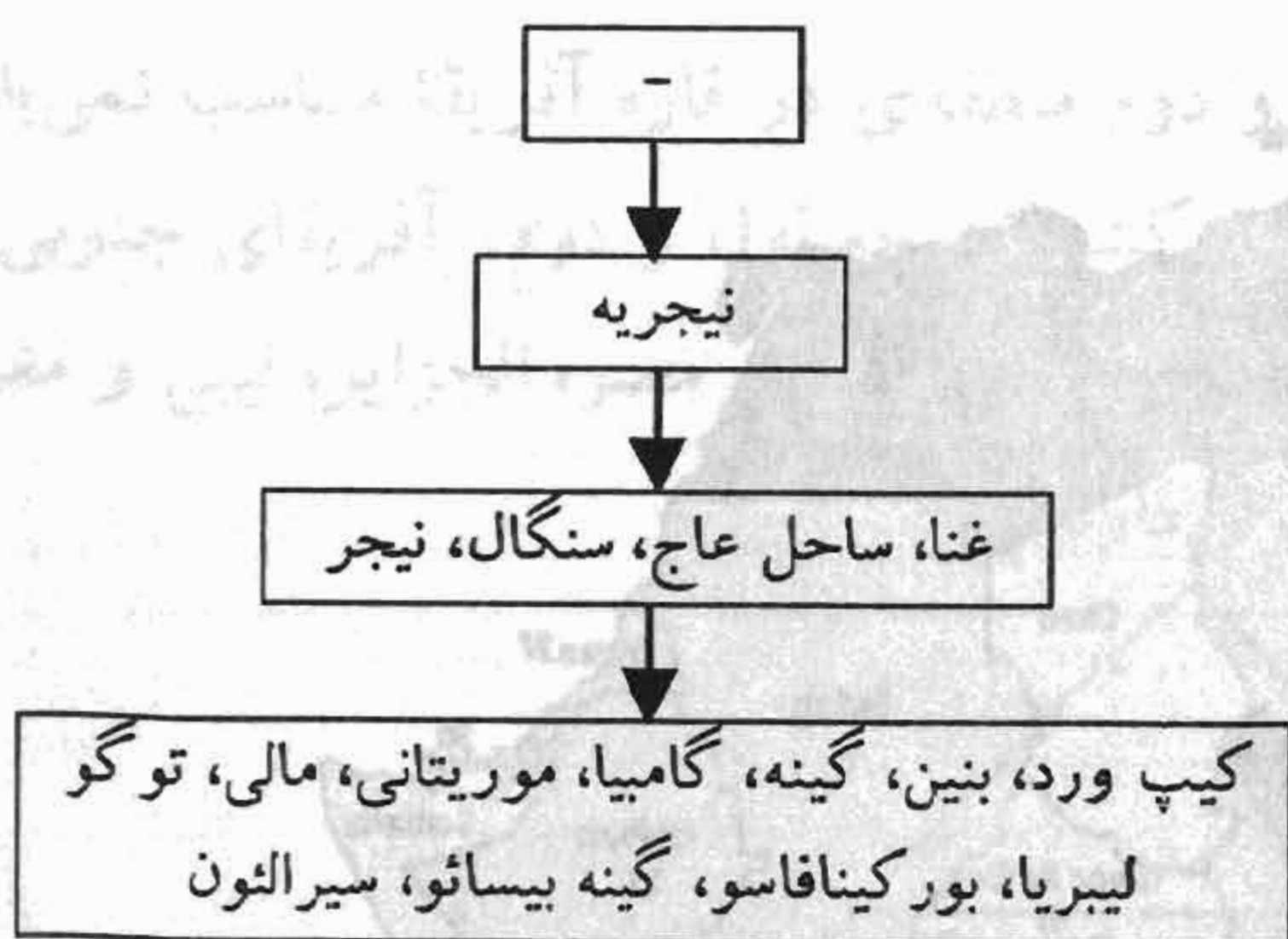

نقشه ۱ سطوح چهارگانه قدرت در آفریقا

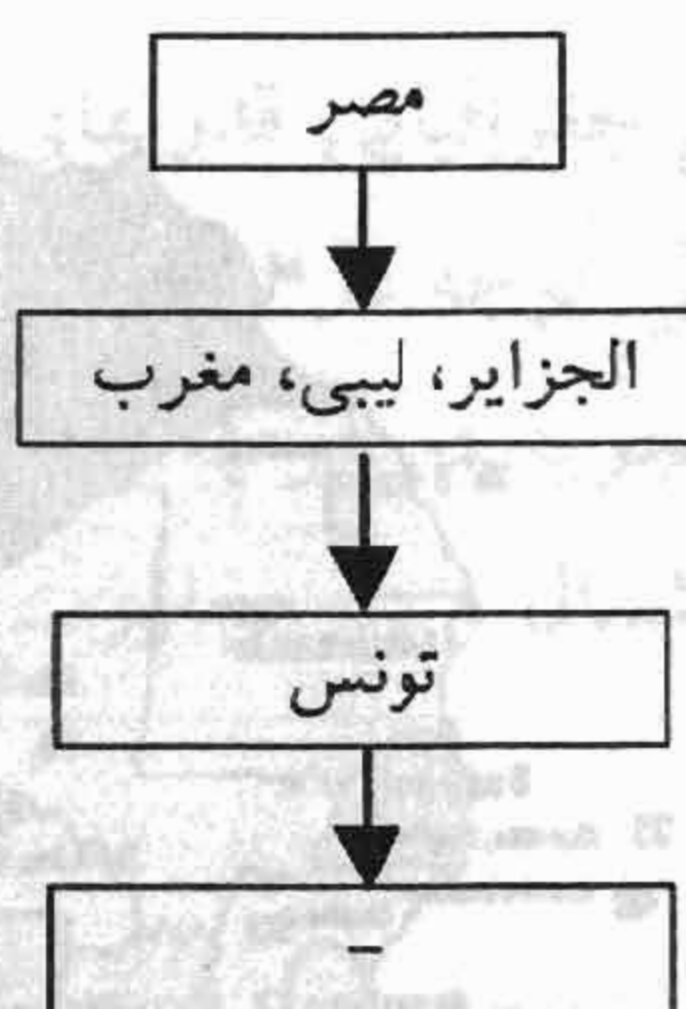
در شمال آفریقا، کشور مصر قدرت درجه اول و کشورهای الجزایر، لیبی و مغرب به ترتیب در ردیف قدرت‌های درجه دوم و کشور تونس قدرت درجه سوم به شمار می‌روند. در این منطقه علی‌رغم اینکه کشور مصر قدرت درجه اول قاره‌ای محسوب می‌شود ولی به دلیل رقابت کشورهای درجه دوم الجزایر، لیبی و مغرب ساختار نظام قدرت منطقه‌ای دچار گسیختگی می‌باشد.

در غرب آفریقا و کشورهای حاشیه خلیج گینه، کشور نیجریه علی‌رغم اینکه در سطح قاره قدرت درجه دوم به شمار می‌آید ولی در منطقه مذکور قدرت درجه اول منطقه‌ای می‌باشد. این منطقه از نظام تک قدرتی برخوردار است. کشورهای غنا، ساحل عاج، سنگال و نیجر که قدرت درجه سوم قاره‌ای به شمار می‌روند، قدرتهای درجه دوم منطقه‌ای و مابقی کشورها در این منطقه قدرت‌های درجه چهارم قاره‌ای به شمار می‌روند.

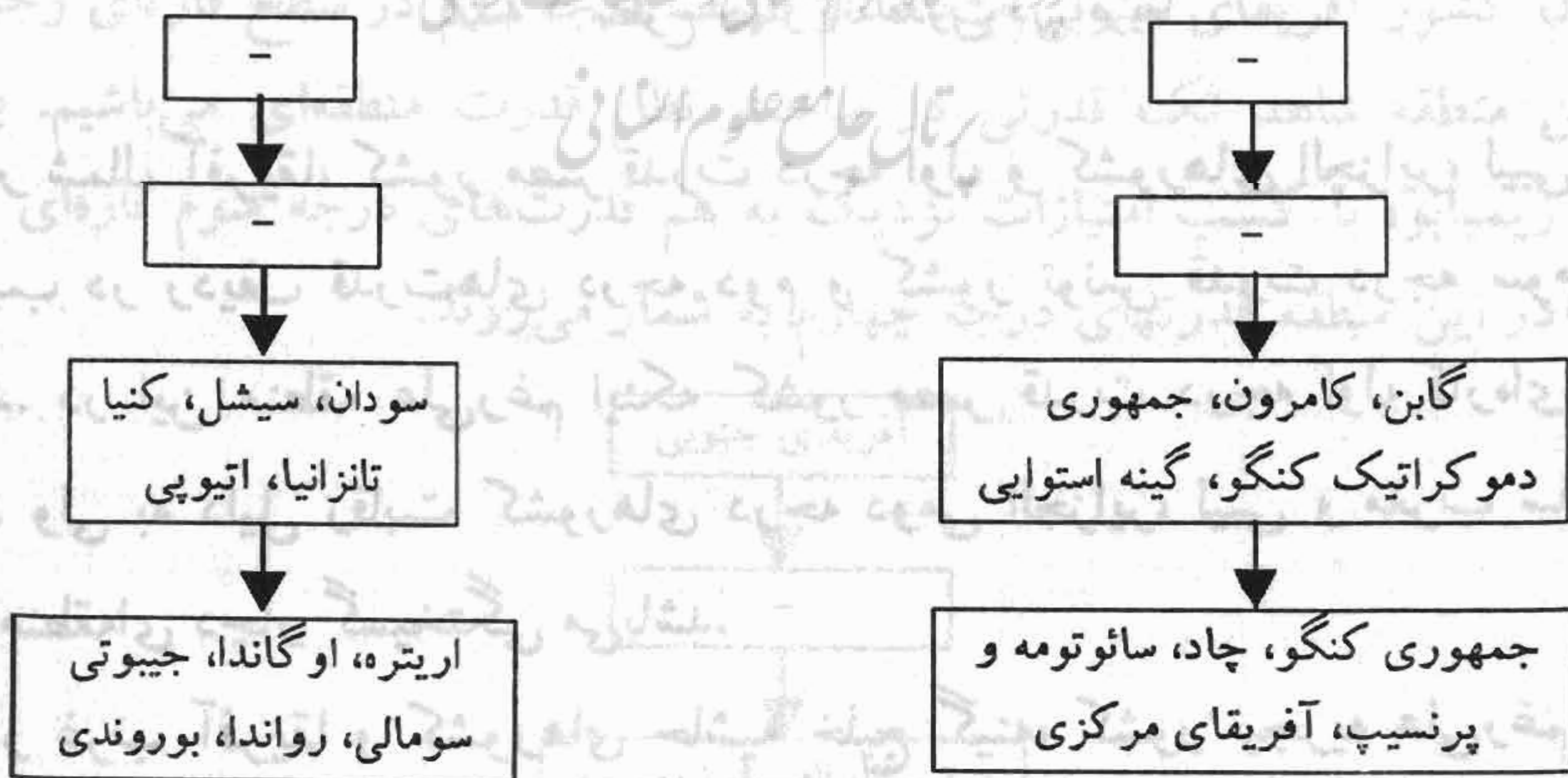
شکل ۴ سطوح قدرت در غرب آفریقا

شکل ۳ سطوح قدرت در شمال آفریقا

در مرکز و غرب مرکزی آفریقا براساس امتیازات کسب شده کشورهای گابن، کامرون و جمهوری دموکراتیک کنگو در حد قدرت درجه سوم قاره‌ای می‌باشند که در منطقه مزبور قدرت درجه اول منطقه‌ای محسوب می‌شوند. هموزنی کشورهای فوق به منطقه ویژگی چند قدرتی در ساختار نظام قدرت منطقه‌ای بخشیده است.

در شرق آفریقا کشورهای کنیا، تانزانیا و اتیوپی با اختلاف ناچیزی در امتیازات به عنوان قدرت‌های درجه سوم قاره‌ای محسوب می‌شوند. هموزنی و رقابت کشورهای فوق به منطقه ویژگی چند قدرتی در ساختار نظام قدرت منطقه‌ای بخشیده و گسیختگی را به وجود آورده است.

شکل ۶ سطوح قدرت در شرق آفریقا

شکل ۵ سطوح قدرت در مرکز و غرب مرکزی آفریقا

نتیجه گیری

نظام‌های منطقه‌ای در آفریقا متأثر از ساختار جغرافیایی مربوطه شکل گرفته‌اند و بر این اساس در جنوب و غرب آفریقا که از کالبد و ساختار منسجم جغرافیایی برخوردار

می‌باشند، نظام منطقه‌ای یکپارچه و در شرق و شمال آفریقا که فاقد ساختار منسجم می‌باشد نظام گسیخته وجود دارد.

با بررسی، محاسبه و مقایسه ۶۴ متغیر در قالب عوامل هفتگانه اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، سرزمینی، علمی و فن‌آورانه، اجتماعی و نظامی مؤثر در تشکیل و تعیین میزان قدرت ملی کشورها که قابل کمی شدن بودند، کشورهای قاره آفریقا بر اساس وزن ژئوپلیتیکی و به تبع آن میزان قدرت ملی رتبه‌بندی گردیدند. بر اساس این بررسی به طور کلی در آفریقا چهار سطح قدرت به شرح زیر قابل تشخیص است.

- قدرتهای درجه اول شامل: آفریقای جنوبی و تاحدی مصر که حدود ۵۰۰ امتیاز دارند.
- قدرتهای درجه دوم شامل: الجزایر، لیبی، نیجریه و مغرب که بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ امتیاز دارند.

- قدرتهای درجه سوم شامل: ردیفهای ۷ تا ۲۹ جدول که بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ امتیاز دارند.
- قدرتهای درجه چهارم شامل: ردیفهای ۳۰ تا ۵۳ جدول که زیر ۱۰۰ امتیاز دارند.
نظام قدرت در آفریقا از الگوهای زیر تبعیت می‌کند:

- الگوی تک قدرتی در ساختار قدرت منطقه‌ای، شامل مناطق جنوب با محوریت کشور آفریقای جنوبی و غرب آفریقا با محوریت کشور نیجریه.

- الگوی چند قدرتی در ساختار قدرت منطقه‌ای، شامل مناطق شمال با بازیگری کشورهای مصر، الجزایر، لیبی و مغرب و شرق آفریقا با نقش‌آفرینی کشورهای کنیا، سودان، تانزانیا و اتیوپی. همچنین در منطقه مرکز و غرب مرکزی کشورهای کامرون، گابن و جمهوری دموکراتیک کنگو به ایفای نقش می‌پردازند.

پیشنهادات:

۱. با توجه به محدودیتهای مختلف سیاسی، اقتصادی و ... جمهوری اسلامی ایران و وجود آفریقا به عنوان محدود مناطق ژئوپلیتیکی باقیمانده برای آن، لزوم سیاستگذاری و تدوین استراتژی درخصوص ایجاد و بسط روابط با کشورهای آفریقایی ضروری می‌نماید. رتبه‌بندی صورت گرفته در تحقیق حاضر می‌تواند کمک قابل توجهی در اولویت‌بندی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران برای کشورهای آفریقایی به شمار آید. به طور مشخص و در مقیاس قاره‌ای اولویتهای پیشنهادی برای بسط روابط عبارتند از:

- آفریقای جنوبی، مصر، الجزایر، نیجریه، لیبی، مغرب، تونس، سودان و کنیا. در مقیاس درون قاره‌ای و منطقه‌ای اولویت‌ها به ترتیب به شرح زیر پیشنهاد می‌گردند:
- شمال آفریقا: مصر، الجزایر، مغرب، تونس و لیبی.
  - جنوب آفریقا: آنگولا، ماداگاسکار، موریس و زیمبابوه.
  - غرب آفریقا: نیجریه، غنا، سنگال، ساحل عاج، موریتانی، نیجر و مالی.
  - شرق آفریقا: کنیا، سودان، تانزانیا، اتیوپی و اوگاندا.
  - مرکز و غرب مرکزی آفریقا: کامرون، گابن و جمهوری دموکراتیک کنگو.
۲. اولویت‌بندی کشورهای سایر قاره‌ها در قالب تحقیق حاضر نیز برای استراتژی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد می‌گردد.

منابع و مأخذ

۱. اعظمی، هادی (۱۳۸۰)؛ طبقه‌بندی کشورهای آفریقایی (فضایی، زبانی، نژادی، مذهبی)، شماره ۱۸، تهران، مرکز مطالعات آفریقا.
۲. افشردی، محمدحسین (۱۳۸۱)؛ ژئوپلیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد.
۳. بخشی، احمد (۱۳۸۱)؛ آفریقا در نگاه آمار، شماره ۳۵، تهران، مرکز مطالعات آفریقا.
۴. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۶)؛ ژئوپلیتیک (جزوه درسی)، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
۵. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۹)؛ مبانی مطالعات سیاسی - اجتماعی، تهران، سازمان مدارس و حوزه‌های علمی خارج از کشور.
۶. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۹)؛ روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۷. حافظ نیا و دیگران (۱۳۸۲)؛ تحلیل مبانی جغرافیایی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران، نشریه علوم جغرافیایی دانشگاه تربیت معلم، تهران، دانشگاه تربیت معلم.
۸. حافظ نیا، محمدرضا و کاویانی راد، مراد (۱۳۸۳)؛ افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۹. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۲)؛ سالنامه آماری کشور - ۱۳۸۱، تهران، مرکز آمار ایران.
۱۰. کاظمی، علی اصغر (۱۳۷۳)؛ روابط بین‌الملل در تئوری و عمل، تهران، نشر قومس.
۱۱. مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی (۱۳۸۲)؛ اطلس جامع گیتاشناسی، تهران.
۱۲. میرحیدر، دره (۱۳۷۵)؛ مبانی جغرافیای سیاسی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
13. Cohen, Saul B. (1994); **Geopolitics in the new world era, In reordering the world.** U.S. Westview Press.
14. <http://www.odci.gov/cia> - The World Factbook 2004.
15. Huntington, Samuel. P (1999); **The Lonely Superpower,** Foreign Affairs.
16. Taylor, Peter (1993); **Political Geography.** U.K. Longman
17. Turner, Barry (2004); **The Statemans Yearbook – 2003.** Palgrave Macmillan.
18. The World Bank (2002); **World Development Indicators – 2002.** USA.